

УДК 821.161.2-1.09(092)

Галина Руденко,
вчитель української мови та літератури
Новобасанської ЗОШ І—ІІІ ступенів
Бобровицького р-ну Чернігівської обл.

Скорботна нота "Сонячних кларнетів" Павла Тичини (поетія періоду громадянської війни)

Павло Тичина прийшов у літературу зовсім юним і приніс власне радісне світовідчуття, що вибухнуло в ній раптово "Сонячними кларнетами". Поява цієї збірки розцінювалася тоді як справжня революція в українській поезії. Вона вийшла з тісних рамок традиційної поетики, несла свіжу образність, пошуки цікавих форм. Її автор був тоді сповнений надій, щасливого передчуття близької всеочисної грози. Але поступово події Першої світової війни переконують Павла Тичину, що цей оспіваний ним світ далекий від гармонії. Молоде серце прагло добра, вірило у добро і творило його — так з'явилися вірші циклу "Енгармонійне", "Хтось гладив ниви", "Блакить мою душу овіяла". Саме віра в гармонію світу, оптимізм вирізняла поета з-поміж його попередників і сучасників. А ще — передчуття революції. Тоді й народилися рядки:

*Гей, вдарте в струни, кобзарі,
Натхніть серця піснями!
Українські прапори вгору —
Мов сонце над степами...*

Поет вірив у революцію зі всім шалом юності і тому сприймав її відкрито, з відчиненою навстіж душею, як провісницю визволення, того духовного розкріпачення народу, про яке так мріяв. Проте скоро в осяйний світ цих радісних мотивів та настроїв вкраплюються вірші, що містять сумні пророцтва щодо новітньої революційної епохи.

Революцію, як і весну, Павло Тичина уявляв в образі юної, прекрасної дівчини — нареченої. Проте більшовики принесли іншу революцію — криваву, жорстоку, душогубну. Болісний контраст світлих сподівань українців і суворій реальності різко встав у вірші "Одчиняйте двері...": чекали наречену (нове щасливе життя), голубу блакить (мир), а з'явилася горобина ніч, тьма, дощ. Усі образи в цьому вірші є символічними. Образ нареченої уособлює й національне пробудження українського народу, його давню мрію про державу Україну. Образом горобиної ночі символічно передано страшні, неочікувані реалії революційних змін, передбачення краху цієї мрії. Поет добирає експресивні, емоційно напружені, контрастні образи: кров, сльози, п'ятьма, дощ.

*Одчиняйте двері —
Наречена йде!
Одчиняйте двері! —
Голуба блакить.
Очі, серце і хорали
Стали.
Ждуть.*

*Одчинились двері —
Горобина ніч!
Одчинились двері —
Всі шляхи в крові!
Незриданими сльозами,
ТЬмами.
Дощ.*

Один із перших рецензентів "Сонячних кларнетів" Андрій Ніковський так проінтерпретував "Одчиняйте двері": цей вірш "єдиний у всій нашій сучасній поезії дав нечувано різку й геніально-пластичну картину нашої української революції. Ефект цього вірша заснований теж на церковній ремінісценції, на ефекті того моменту, коли наречена входить, люди обертаються до дверей. У церкві сутінки, тихо, враз розчиняються двері — хор тремтить... у церкву вливається світло, гомін, у квадраті дверей горить блакить неба, і в центрі уваги — молода, ясна наречена, біла голубка. Павло Тичина скористався тим глибоким ефектом, котрий походить від руйнації звичайної згадки; він на самім високім ступеню ламає звичну асоціацію і замість ясного образу ... дає страшний образ чорної зливи, дикої бурі... найкращий вірш нашої поезії про українське відродження, про перші наші ясні сподівання й почуття національного щастя та дальші соціальні й політичні бурі, анархію, кров...".

Але "Золотий гомін" волелюбних прагнень до певного часу приглушує ці страшні поетові пророцтва. Тим життєствердним гомоном повніться над Києвом, у ньому вчувається відгук тих прадавніх часів, коли покоління наших пращурів освячували землю кров'ю — за волю.

*Із сивої-сивої давнини причалюють
Човни золотії...*

Причалюють до пам'яті, і до "золотого гомону", і до дзвонів Лаври та Софії, що звіщали — так бачилося поетові — про добу Свободи. П. Тичина силою поетичного таланту сплавляє в єдине "Я — дужий народ, я молодий" усі віковічні змагання українців за омріяну волю, усі священні пориви і злети народного духу:

*...Над сивоусими небесними ланами
Час проходить,
Час засіває.
Падають
Зерна
Кришталевої музики.
З глибини Вічності падають зерна
В душу.
І там, в озері душі,*

*Над яким у недосяжній високості
в'ються
голуби — тремтіння,
Там,
У повнозвучнім озері акордами розцвітають,
Намхненними, як очі предків!*

І — незважаючи ні на що — фінал поезії життєстверджуючий. Поет вірить у перемогу сили добра, людяності і справедливості, вірить у силу народу.

*Я — невгасимий Огонь Прекрасний,
Одвічний Дух.
Вітай же нас ти з сонцем, голубами.
Я душний народ! — з сонцем, голубами.
Вітай нас рідними піснями!
Я — молодий!
Молодий!*

У вірші "Хто ж це так із тебе насміється смів?" Павло Тичина гнівно викриває братовбивчу громадянську війну, її криваве грабіжницьке обличчя (поезія датована 1918 роком). Цей мотив доповнюється, розширюється — поет справедливо стверджує, що не може бути гуманною та людською спільнота, основа якої ґрунтується на злобі, на зневажанні традицій роду, найсвятішого для кожного — батьків ("курки спустили в матір і отця"), на підступному обмані та облуді ("рушимо з ножами у наш край — едем"). Його логічним завершенням є кінцівка поезії, в якій автор говорить про прозріння народу, який не хоче "ще й на волі у кайданах гнить". Проте оптимістичним цей твір не назвеш: поет у художній формі ставить гострі питання, які хвилюють українця — патріота, констатує та узагальнює певні факти тогочасної дійсності, але відповіді на них не дає (можливо, тому, що вона всім відома):

Хто ж так люто кинув на поталу нас?

Жодного разу Павло Тичина прямо не називає винуватця нищівного соціального і морального зламу українського життя, він використовує рефрен з питально-риторичних речень за принципом градації:

*Хто ж це так із тебе насміється смів?
Хто у твоє серце ніж загородив?*

*.....
Хто ж тобі зготував цей кривавий час?
Хто ж так люто кинув на поталу нас?*

Цей емоційно-образний повтор розкриває громадянську позицію митця, який — плоть від плоті рідного народу, тому так близько до серця бере його трагедійне, страдницьке життя.

А трагедія на Україні тим часом розгорталася. Між Ніжином і Бахмачем, кілька кілометрів на північ від станції Крути до Плисок, шлях трьома тисячам добре вишколених солдатів і матросів під командуванням царського (а тепер у січні 1918 року вже більшовицького) генерала Муравйова перепинили півтисячі українських юнаків, зовсім не обстріляних, не навчених. Озброєння складалося із рушниць, 16 кулеметів і однієї гармати, встановлених на саморобному панцернику (паротяг і платформа, забарикадована мішками з піском).

29 січня розгорівся бій. Для юних патріотів він був фатальним.

Так прийшла на Україну радянська влада.

Згідно з Брестською угодою більшовицькі війська невдовзі залишили місто. 19 березня тіла полеглих привезли до Києва.

"Стримайте свої сльози, які котяться, — говорив над могилою Михайло Грушевський. — Ці юнаки поклали свої голови за визволення своєї Вітчизни, і Вітчизна збереже про них вдячну пам'ять на віки вічні".

Тоді й був написаний вірш Тичини "Пам'яті тридцяти". Вони з'явилися майже одночасно: "Хто ж це так із тебе насміється смів?" і "Пам'яті тридцяти" — і об'єднані одним боєм.

Для поета тридцять юнаків — мученики, святі, їх убивця — Каїн, братовбивця. Чи скажеш красномовніше, ніж це зробив Тичина, про "допомогу" українському народові з боку російської армії?..

Кількома штрихами окреслено краєвид, який уже не побачать ті, хто понад усе любив "свій коханий край". Саме "коханий". Це інтимно ніжне, одне-єдине слово додає штрих до світлого портрета тих, що вмерли в "Новім заповіті" за вільну Україну.

Про Україну були і думки поета, коли він писав поему "Скорбна мати" у трагічні дні весни 1918 року. На початку березня до Києва вступили німецькі війська: почав діяти Брестський мир, за умовами якого Німеччина отримала право безпосередньо втручатися у внутрішні справи України. Драматичні події, які відбулися взимку та навесні 1918 року в нашій державі, спонукали Тичину звернутися до біблійного сюжету, пов'язаного з образами Ісуса Христа і Марії. У дні жорстокої розправи з українськими патріотами картини терору асоціювалися в його свідомості зі сценами мук і загибелі Ісуса Христа.

Свята Марія зійшла на землю, щоб врятувати Україну, бо їй страшно, що людське серце вже "до краю обідніло", бо земля дуже щедро полита кров'ю її захисників. І охопив Марію такий жах, що її серце не пережило цих страждань:

*Не витримала суму,
Не витримала муки, —
Упала на обніжок,
Хрестом розп'явши руки!..*

Немає спасителя в Україні. Знищена духовність. Цей жорсткий, знавіснілий край чекає лиха:

*Не будь ніколи раю
У цім кривавім краю.*

Проте виражена у цій поемі в риторичному запитанні і віра в майбутнє рідної землі:

*І цій країні вмерти?
Де він родився вдруге, —
Яку любив до смерті?*

Безперечно, не вмерти країні, де живе дух Христа — у народних традиціях, у Слові, в молитві, де люди такі добрі і працюватимуть. Не вмерти країні, яка так довго боролася за волю і плекала надію на щастя. Все це вчувається в трагічному голосі Божої Матері, що мучиться, як кожна смертна мати, на цій сплюндрованій землі.

А у вірші "Послав я в небо свою молитву..." поет звертається до Бога, бажаючи його захистити рідну землю, спинити кров, але Україна все одно залишається на самоті зі своїм горем.

Ці талановиті поезії не можуть залишити нас байдужими, бо в них закарбувалася історія: в одних — романтично піднесена, а в інших — трагічна.

Поетичні твори молодого Павла Тичини найбільше хвилюють, бо в них найяскравіше розкрився його талант. Пізніше, у часи культу особи Сталіна, коли багато хто (у тому числі і П. Тичина) змушений був писати вірші, щоб догодити владі, величезний талант цей не міг не деформуватися. Про це писав відомий український дослідник життя і творчості Павла Тичини Станіслав Тельнюк. Але чи маємо ми моральне право судити поета за компроміси, на які він був змушений іти?

Вітри часу залишають нам лише прекрасний "золотий годин" поезії Павла Тичини.

Список використаної літератури

1. *Бернадська Н. І.* Українська література / Н. І. Бернадська, С. В. Задорожна. — Київ : Femina, 1995. — 150 с. — (СІА : Серія "Старшокласникам і абітурієнтам").
2. *Золотухін Г. О.* Твір з української мови та літератури : посіб. для старшокласників та абітурієнтів / Г. О. Золотухін, І. І. Жебка, Н. П. Литвиненко. — Київ : Наук. думка, 1997. — 274 с.
3. *Мій Тичина* : творчість юних літераторів та дослідників — членів Малої акад. наук, учасників Всеукр. літ. конкурсу "Моя країна — Україна" / [ред. рада: Довгий С. О. та ін.]. — Київ : Праймдрук, 2011. — 287 с.
4. *Наш Тичина* : вірші, роздуми про творчість великого поета / [упоряд. і ред. С. Реп'ях]. — Чернігів : Лозовий В. М., 2011. — 175 с. — (Рідні джерела).
5. *Новиченко Л.* Поезія і революція / Леонід Новиченко. — Київ : Дніпро, 1979. — 279 с.
6. *Тичина П.* Вибрані твори : в 2 т. / Павло Тичина. — Київ : Дніпро, 1971. — 2 т.
7. *Тичина П. Г.* Лірика / Павло Тичина. — Харків : Фоліо, 2013. — 253, [1] с.
8. *Тичина П. Г.* Скорбна мати : вибр. твори / Павло Тичина. — Київ : Знання, 2013. — 477 с. — (Серія "Класна література").
9. *П'янов В. Я.* На струнах вічності : нарис та есеї / Володимир П'янов. — Київ : Укр. письменник, 2002. — 217 с., [16] арк. іл.
10. *Українські поети XX століття*: Павло Тичина, Максим Рильський, Володимир Сосюра / [уклад. А. Я. Бельдїй]. — Київ : Наук. думка, 2006. — 254, [1] с. — (Бібліотека школяра).
11. *Шаховський С. М.* Павло Тичина: життєпис поета і громадянина / С. М. Шаховський. — Київ : Дніпро, 1968. — 219 с.

Надійшла до редакції 10 листопада 2014 року